Faunistiska notiser om norrländska vattenskalbaggar

ANDERS N. NILSSON

Nilsson A. N.: Faunistiska notiser om norrländska vattenskalbaggar. [Faunistic notes on water beetles of northern Sweden (Coleoptera).] – Ent. Tidskr. 104: 5–8. Uppsala, Sweden 1983. ISSN 0013-886x.

New records from northern Sweden are presented for 13 species of aquatic Coleoptera, together with some information on preferred habitats. Northern range expansions are given for *Haliplus obliquus* Fabr. (63°15′ N), *Deronectes latus* Steph. (66°42′ N), *Agabus unguicularis* Th. (66°3′ N), *Nartus grapii* Gyll. (66°3′ N) and *Laccobius biguttatus* Gerh. (65°50′ N). A southern range expansion is given for *Hydroporus picicornis* J. Sahlb. (64°20′ N), and a southern contraction for *H. discretus* Fairm. (63°15′ N). *Hydroporus eugeniae* Zaitz. (= *afflatus* Scholz) is separated from *H. nigellus* Mann. (= *tartaricus* auct., nec LeConte 1850). The Swedish distribution of this species ranges from the province of Hälsingland and northwards.

A. N. Nilsson, Dept. of Ecological Zoology, University of Umeå, S-901 87 Umeå, Sweden.

Under de tre senaste åren har ett flertal fynd av vattenskalbaggar gjorts som utvidgat vår kännedom om arternas utbredning i norra Sverige. I många fall har isolerade förekomster kunnat sammanbindas med det sammanhängande utbredningsområdet, som härigenom utvidgats. Några arter har fått sin nordgräns förskjuten en bra bit norrut, och någon enstaka art har påträffats längre söderut än vad som tidigare varit känt. Vidare har ett fåtal arter vars identitet varit oklar retts ut, vilket givit upphov till en rad nyfynd. Min förhoppning är att denna sammanställning av i huvudsak egna fynd skall hjälpa andra samlare att få upp ögonen för nämnda arter med sikte på en bättre kännedom om utbredningen. Det är min avsikt att färdigställa en kartering av de svenska dykararternas utbredning utifrån befintligt insamlat material. De samlare som jag ej upprättat kontakt med uppmanas att rapportera sina dykarfynd.

Haliplus obliquus (Fabricius). Denna art påträffades i stort antal i Jämtland på Rödön (14.VII.1981) 12 km NV Östersund. I Sverige var den tidigare känd nordligast från Uppland. Fyndlokalen utgörs av en utdikad sjö, Lavsjön, med kalkblekebotten. Brytning av bleke har gett upphov till vattenfyllda gropar med mycket riklig förekomst av kransalger (*Chara sp.*), dvs värdväxten för *H. obliquus*. Arten är i Norge tagen endast i inre Nordland (Strand 1977), vilket samtidigt är det nordligaste fyndet i Skandinavien. Fyndet i Jämtland gör att det norska fyndet ter sig mindre isolerat (för utbredningskarta se Holmen 1981).

Hydroporus discretus Fairmaire. De nordsvenska exemplar jag hittills sett av denna art har samtliga varit felbestämda. Det exemplar som togs av Wirén (1945) i Pålkem är en hane av *H. acutangulus* Thomson. Vanligare är att *H. discretus* förväxlats med *H. fuscipennis* Schaum, från vilken den skiljer sig bl a genom bredare kroppsform, kortare antenner och det tydligt mikroskulpterade sista buksegmentet. Den sistnämnda karaktären kan vara vilseledande då en antydan till nätmaskor kan finnas hos vissa honor av *H. fuscipennis*. Det nordligaste fyndet av *H. discretus* tycks vara från Odensalakärret i Östersund (14.VII.1981), där den är allmän i kalkslammiga kallkällor.

Hydroporus dorsalis (Fabricius). Ett flertal nyare nordsvenska fynd av denna art ger en något annorlunda bild av utbredningen än som redovisats av Huggert & Nilsson (1978). Den mörkare huvudformen förekommer i Sverige ända upp till Jokkmokk (Fig. 1), dvs lika långt norrut som det nordligaste finska fyndet. Detta innebär att den mörkare huvudformen i norra Sverige förekommer blandat med den ljusare *figuratus*-formen. Nordväst om Storuman har arten hittats i två mindre tjärnar belägna ca 1 mil från varand-

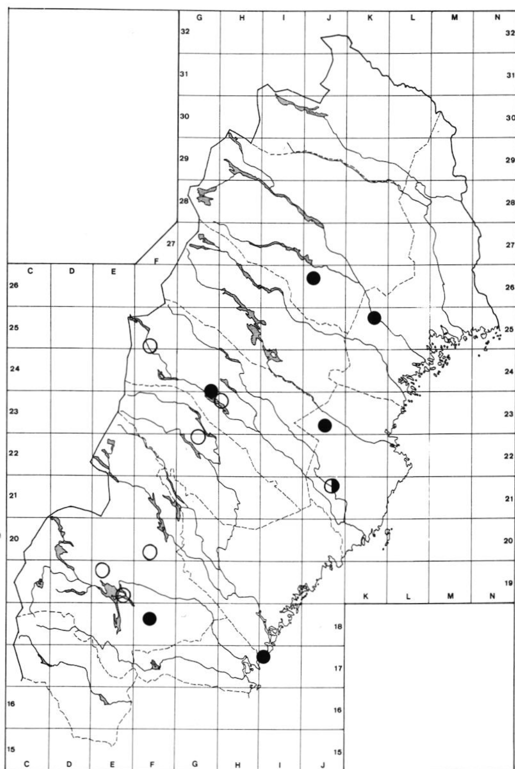

Fig. 1. Utbredning hos *Hydroporus dorsalis* (Fabr.) i norra Sverige. Skilda symboler har använts för fynd av den mörkare huvudformen (●), den ljusare *figuratus*-formen(○), och blandade populationer (◑).

Distribution of *Hydroporus dorsalis* (Fabr.) in North Sweden. Different symbols used for the darker nominate form (●), the ligher *figuratus*-form (○), and mixed populations (◑).

ra. I den ena tjärnen togs ett tiotal ex. av *figuratus*-formen, och i den andra tjärnen hittades en individ av normalformen. I ett åsgropsområde vid Vindelälven nära Hällnäs (Vb) hittades arten i fyra närbelägna små grop-tjärnar, av vilka två hyste rena *figuratus*-populationer. I den tredje tjärnen har endast påträffats ett ex. av normalformen, och i den fjärde förekommer båda formerna tillsammans. Denna blandade population innehåller även alla tänkbara övergångsformer, vilket måste innebära gemensam arttillhörighet. De båda formernas förekomst i norra Sverige är starkt förknippad med typ av habitat, speciellt vad gäller bottensubstratets färg. Den ljusare *figuratus*-formen förekommer i periodvis uttorkade små tjärnar med ljus slambotten och sparsam växtlighet, medan normalformen hittas i tät vegetation (relativt näringsrika starrkärr med lösa vitmossmattor) eller i små tjärnar med mörkare slambotten. En förutsättning för den blandade populationen i Hällnäs är att dessa båda typer av habitat här gränsar till varandra. Då båda formerna kan förväntas förekomma i större delen av norra Sverige är det knappast meningsfullt att benämna dem som geografiska raser.

Hydroporus eugeniae Zaitzev. Denna art står mycket nära *H. nigellus* Mannerheim (= *tartaricus* auct., nec LeConte 1850), från vilken den habituellt skiljer sig genom mindre storlek, bruna täckvingar och brett ljusa halssköldskanter. Detta artpar behandlas mer ingående i en speciell uppsats (Nilsson, in press). *H. eugeniae* finns även beskriven av Scholz (1917) som en varietet av *H. elongatulus* Sturm under namnet *afflatus*, funnen i Jokkmokk, och det har sedan dess rått en viss osäkerhet kring identiteten hos denna art. *H. elongatulus* tycks saknas i norra Sverige och tidigare fynd skall hänföras till *H. eugeniae* som nu är känd ifrån Hls, Jmt, Ång, Vb, Ly Lpm, Lu Lpm och T Lpm. Denna art föredrar mossrika gräskärr i granskog, och förekommer rikligast under försommaren.

Hydroporus levanderi J. Sahlberg. Efter det att Huggert (1974b) klargjort identiteten hos denna art och anmält den från Vb, Nb och Lu Lpm har den påträffats i Hälsingland (Nilsson 1982) samt i samtliga landskap från Ångermanland (Pettersson 1981) och norrut. I Åsele Lappmark påträffades den i ett åsgropskärr vid Lögde älv ca 15 km N Fredrika (25.V.1981). I Lycksele Lappmark har den tagits på ett flertal lokaler i Lycksele kommun. Tillsammans med S. E. Nilsson tog jag den i Pite Lappmark ca 20 km SO Arvidsjaur (10.VI.1982).

Hydroporus longicornis Sharp. Denna mycket sparsamt förekommande art har påträffats på tre lokaler i Lycksele Lappmark: Storbacken 8 km S Lycksele, Sandvik 13 km V Lycksele och vid Öre älv strax söder om Knaften. Fyndlokalerna stämmer väl med uppgifterna i Nilsson (1979), och arten tycks föredra de mattor av brunmossor (ex. *Drepanocladus badius*) som uppträder på lite rikare myrar, ofta i närheten av kallkällor. Arten kan med fördel sållas fram då mossan ofta är lite väl torr för trampning. Närheten till kallkällor har bl a av Schaeflein (1979) tolkats så att

arten skulle leva halvt underjordiskt. Troligare är att detta samband beror på att lämpliga mosspartier gynnas av källutflödet, då jag även hittat *H. longicornis* ute på myrar långt ifrån närmaste källa. Detta gäller även för det exemplar som tagits av Ambjörn Carlsson i Norrbotten (Kalix, 20.VI.1980).

Hydroporus picicornis J. Sahlberg. Denna art har hittats på tre lokaler i närheten av Lycksele, och i Åsele Lappmark togs nyligen ett ex. vid Fatsjöluspen (19.IX.1982, leg. S. Eriksson). Den var tidigare känd sydligast ifrån Jokkmokks-trakten. Artens habitatkrav överensstämmer väl med vad som ovan angivits för *H. longicornis*, med vilken den tagits tillsammans med på två av lokalerna.

Deronectes latus (Stephens). Sedan Huggert (1974a) anmälde denna art för Norrland har den påträffats på ytterligare fem lokaler. Nilsson (1979) uppgav den från Ume älv nära Umeå och senare påträffades den i spritlagt material från Vindelälven vid Rusksele (10.VI.1977, leg. O. Söderström) som ny för Lycksele Lappmark. Ytterligare ett exemplar togs i en driftfälla i Ammerån nära utloppet i Indalsälven strax norr om Hammarstrand i Jämtland (14.V.1979, leg. G. Sjöberg). Från Lule Lappmark är den känd från Kaltisjokk vid Messaure där den togs av C. F. Jensen 1974 och 1976. Nyligen togs denna art i Öre älv strax nedströms Bjurholm (01.IX.1982, leg. O. Nilsson) som ny för Ångermanland.

Laccornis oblongus (Stephens). Några exemplar av denna art togs i ett skogskärr vid Vändåtberget i norra Ångermanland (Pettersson 1981). Den är tidigare känd ifrån Jämtland samt ett gammalt "Lapponia" fynd. Enligt Poppius (1905) är denna art typisk för mindre vattensamlingar i grankärr och torde därmed ha en vidare utbredning i norra Sverige. Möjligen är den något förbisedd pga tidig vårförekomst och låg individtäthet.

Agabus approximatus Fall. Sedan den gjorts känd (Nilsson 1981) har denna art visat sig ha en vid utbredning i norra Sverige. Äldre fynd som kontrollerats har visat att den tidigare varit sammanblandad med *A. congener* Thunberg, exempelvis har den under detta namn redovisats av Lundberg & Müller (1977) från en bäck i Abisko, i vilken den var den vanligaste arten. Andra fynd är: Vb, Granölund (9.VI.1982, leg. A. Nilsson); Pi Lpm, Reivo (26.VI.1981, leg. Å. Lindelöw); Lu Lpm, Killinge (3.VII.1968, leg. S. Ringselle), Sjaunja (Coll. Lundberg) och Vietas (coll. Leiler). Att denna art är väl skild från *A. congener* bekräftas även av skillnader i larvernas utseende (Nilsson 1982). *A. approximatus* tycks vara bunden till mindre bäckar inom det högboreala och subarktiska området.

Agabus unguicularis (Thomson). Arten, som tidigare var känd nordligast i Sverige ifrån Dalarna, påträffades sommaren 1980 i Norrbotten. Fyndlokalen var en tidigare dämd sjö strax norr om Kalix (Veittijärvi). Arten fångades av K. Danell i ett flertal exemplar i fallfällor som placerats vid kanten av vattnet. Övriga vattenskalbaggar från denna artrika lokal har redovisats av Nilsson & Danell (1981).

Nartus grapii (Gyllenhal). Denna art fångades i några få exemplar i samma fällor som *A. unguicularis*. Sedan dess har den även tagits på två lokaler i Västerbotten; Vännäsby, Brånsjön (22.IX.1980, leg. A. Nilsson) och Umeå, Hamptjärn (26.XIII.1981, leg. A Nilsson). Nyligen har även ett ex. hittats i driftmaterial från Öre älv (Hummelholm, 07.V.1982, leg. O. Nilsson) i Ångermanland. Arten var tidigare känd upp till Hälsingland med ett isolerat fynd från Karesuandotrakten i Torne Lappmark, varifrån den beskrevs av Gyllenhal.

Laccobius biguttatus Gerhardt. Denna art togs i Norrbotten på två lokaler (Storön utanför Kalix och Sundholmen nära Haparanda) av K. Danell redan 1971. Detta material har emellertid först nu blivit bestämt, vilket resulterade i det första Norrlands-fyndet av *L. biguttatus* vilken tidigare var känd nordligast i Sverige ifrån Dalarna. I likhet med flera andra arter tycks den vara vad Lindberg (1949) benämnde "pseudohalobiont", dvs endast i de nordliga delarna av sitt utbredningsområde begränsad till brackvatten.

Förutom redan nämnda samlare vill jag tacka Sven Persson som ställt material och information till mitt förfogande.

Litteratur

Holmen, M. 1981. Status over Danmarks Haliplidae (Coleoptera) med bemaerkninger om zoogeografi og autøkologi. - Ent. Meddr 49: 1–14.

Huggert, L. 1974a. Anteckningar om Coleoptera. - Ent. Tidskr. 95: 100–106.

— 1974b. On the identity of *Hydroporus levanderi* J. Sahlb. - Ent. Tidskr. 95: 115–122.

Huggert, L. & Nilsson, A. N. 1978. Anteckningar om tre dykar-arter. - Ent. Tidskr. 99: 25–29.

Lindberg, H. 1949. Zur Kenntnis der Insektenfauna im Brackwasser des Baltischen Meeres. – Soc. sci. fenn. Comm. Biol. 10(9): 1–206.
Lundberg, S. & Müller, K. 1977. Övervintringslokaler för vattenskalbaggar i Abisko-området (Col., Dytiscidae, Hydrophilidae). – Ent. Tidskr. 98: 143–144.
Nilsson, A. N. 1979. The dytiscid (Coleoptera: Dytiscidae) fauna of the province of Västerbotten, northern Sweden. – Fauna Norrlandica 10: 1–32.
— 1981. Notes on some northern species of *Agabus* (Coleoptera, Dytiscidae). – Notul. ent. 61: 191–196.
— 1982. The larval stages of *Agabus approximatus* Fall and and *A. congener* (Thunberg) (Coleoptera: Dytiscidae). – Aquatic Insects, in press.
— in press. The identity of *Hydroporus eugeniae* Zaitzev and *H. nigellus* Mannerheim (Coleoptera; Dytiscidae). – Ent. scand.
Nilsson, A. N. & Danell, K. 1981. The annual and seasonal successions of larvae and imagines of water beetles in a shallow, man-made lake in northern Sweden. – Aquatic Insects 3: 233–243.
Pettersson, R. 1981. Entomologisk undersökning av urskogen på Vändåtberget. – Biol. Grundutbildning, Umeå Univ. Rapportserie (5): 1–39.
Poppius, B. 1905. Kola-Halföns och Enare Lappmarks Coleoptera. – Festschrift für Palmén. (12): 1–200. Helsingfors.
Schaeflein, H. 1979. Beitrag zur Dytiscidenfauna Mitteleuropas (Col.). – Stuttg. Beitr. Naturk. Ser. A, Nr. 325: 1–20.
Scholz, R. 1917. Wissenschaftliche Ergebnisse der Bearbeitung von O. Leonhards Sammlungen. 9. Vierter Beitrag zur Kenntnis und Verbreitung paläarktischer Wasserkäfer (Dytiscidae). – Ent. Mitt. 6: 250–258.
Strand, A. 1977. Additions and corrections to the Norwegian part of Catalogus Coleopterorum Fennoscandiae et Daniae. Second series. – Norw. J. Ent. 24: 159–165.
Wirén, E. 1945. Bidrag till kännedomen om Coleopterfaunan i norra delen av det nordsvenska barrskogsområdet – från insamlingar i Pålkem. – Ent. Tidskr. 66: 23–43.

Recension

Anton, H., 1982. *Getingar, bin och andra steklar i färg*. Svensk översättning och bearbetning av Carl-Cedric Coulianos. – Awe-Gebers Förlag.

Vår största till antalet och i flera avseenden kanske mest intressanta insektordningen i vårt land presenteras med denna bok i den s k färgserien, som utges av Almqvist och Wicksell förlag AB.

Det säger sig självt att en insektgrupp med över 7000 arter i Sverige endast kan representeras av ett mycket litet arturval. Bilderna är av varierande klass och har förlorat i skärpa genom att glättat papper används. Mot texten finns en del mindre anmärkningar, av vilka några här anföres.

Sålunda borde kanske meddelats att hornsteklarnas larver packar sitt borrmjöl så hårt att det ofta är svårt att upptäcka gångarna i det uppsågade virket. Sedan har sådant virke använts i hus och så småningom avlevererat nykläckta steklar till allmän förfäran för husbyggaren. *Xeris spectrum* är en mycket sällsynt art i vårt land. Om *Cephalcia abietis* uppgives felaktigt att arten ej uppträtt som skadegörare i vårt land. I Skåne har arten emellertid härjat granskog i flera omgångar och även bekämpats med bepudring både från marken och luften i S:t Olofs, Kronovalls och Christinehofs skogar (se Hedqvist 1956: Studier över större granspinnarstekeln (Cephalcia abietis L.) och dess uppträdande i Skåne. – Medd. Statens Skogsforskningsinstitut. 46: 1–54). Bisteklarnas utbredning är även rätt väl känd i Sverige (jmf. Hedqvist 1973: Ent. Tidskr. 94: 177–187). Om braconiden *Doryctes leucogaster* borde framhållits att den är en viktig parasit på husbocken. Släktet *Apanteles*, som numera uppdelats i flera släkten, omfattar i vårt land över 200 arter. Familjen *Aphidiidae* sägs vara artrik men enligt de två rätt nyligen utkomna världskatalogerna finns något över 300 arter i världen. *Trichogramma evanescens* som art (s.lat.) är mycket mera komplex än vad som sägs i texten. Bl a förekommer flera ekologiska underarter som har trasslat till användandet inom biologisk bekämpning. Det skulle föra för långt att här relateras. Hos många platygasterider förekommer att äggläggning sker i värddjurens ägg. Sedan inträder en vilopaus till dess värddjurens larver uppnått 2:a larvstadiet men därefter sker en snabb utveckling av stekellarverna. I texten står felaktigt att släktet *Camponotus* omfattar 5 arter, det är endast 4. Undertecknad har svårt att förlika mig med att auktorsnamnen utelämnats, men detta är tydligen kutym för färgseriens böcker.

Oavsett dessa anmärkningar rekommenderas boken. Det är nämligen glädjande att en breddning sker av insektlitteraturen så att andra grupper än fjärilar och skalbaggar behandlas.

Karl-Johan Hedqvist